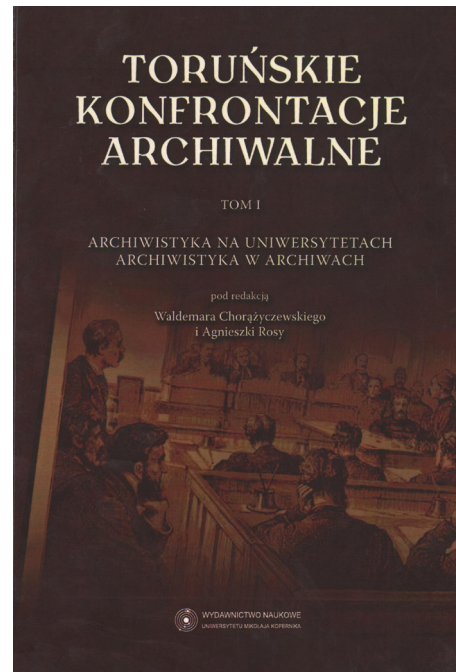

В. Г. БЕРКОВСЬКИЙ*

З ІСТОРИЇ АРХІВНОЇ ДУМКИ В СВІТІ: НОВІ ПІДХОДИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Toruńskie Konfrontacje Archiwalne. – Toruń, 2009. – T. I. Archiwistyka na uniwersytetach. Archiwistyka w archiwach / pod. Red. Waldemara Chorążyczewskiego i Agnieszki Rosy. – 407 s.

Одним з важливих та часом мало оціненим питанням у сучасному вітчизняному архівознавстві є вивчення та аналіз надбання наших партнерів – архівістів із сусідніх з нами країн. При цьому надзвичайно цікавим є аналіз шляхів розвитку архівних систем та архівної теорії тих країн, які подібно до України, довгий час знаходилися в межах впливу радянської ідеологічної парадигми. Із цієї точки зору достатньо актуальним є звернення уваги не лише на роботи монографічного характеру, але й на збірники статей та матеріали конференцій. Разом з тим, аналіз чи рецензування збірника статей із професійного напрямку є складним та неоднозначним, оскільки вимагає від автора аналізу/рецензії по можливості об'єктивно представити основні ідеї, закладені в роботах іноземних дослідників. Однак, якщо врахувати бідність вітчизняної архівної науки не лише на роботи монографічного характеру, але й на концептуальні методологічні статті, особисту зацікавленість автора окремими напрямками досліджень у архівній галузі, вповні очевидно стає складність такої спроби аналізу. Власне, тому у цьому огляді зупинимо свою увагу лише на першому тому матеріалів конференції з циклу “Toruńskie konfrontacje archiwalne” (далі – ТКА).

* Берковський Владислав Георгійович – кандидат історичних наук, директор Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

Принагідно зазначимо, що перша конференція із цього циклу була проведена у 2007 році на базі кафедри архівістики Інституту історії та архівістики Університету ім. Миколая Коперника в Торуні. Основним ідеологом таких зустрічей є знаний польський історик, архівіст Вольдемар Хоронжичевський (Waldemar Chorażyczewski), який сформулював мету ТКА так: “нашою ціллю є покликання дискусії, спрямованої на фундаментальні засади архівістики. Хочемо, щоб ця дискусія викликала якнайбільше зацікавлення теоретичним підґрунтям архівістики та його значенням для щоденної праці архівіста”, “від довшого часу нас непокоять розбіжності між середовищем архівістів-практиків та теоретиків. Тому конфронтації мають намір дати шанс їм зустрітися”. У межах цієї тези було проведено 4 ТКА, обговорення на яких спрямовувалося такими проблемними полями: “Архівістика в університетах. Архівістика в архівах” (2007), “Архівна теорія. Вчора – тепер – завтра” (2009), “Архівістика між різномірністю та стандартизацією” (2011), “Нова архівістика – архіви та архівістика в пізньосучасному культурному контексті” (2013). За кожною із цих конференційних сесій було опубліковано повноцінний збірник статей (окрім останньої сесії, матеріали якої знаходяться в друці).

Матеріали першого збірника ТКА (27 статей) сформовані за двома напрямками – “Нові ідеї в архівістиці” та “Проблеми архівної освіти”. У межах політичного напрямку – інтеграції з ЄС, для вітчизняних архівістів у нагоді стала б стаття Владислава Стемпняка “Архіви у міжнародному контексті”, присвячена в основному діяльності Європейського бюро національних архівів (EBNA), а зокрема, аналізу Рапорту групи національних експертів. Цей рапорт, підготовлений у 2004 році, містить у собі перелік конкретних заходів та процедур, спрямованих на посилення архівної співпраці в Європі та в Європейському союзі. Так, автор указує на кілька основних напрямків загальноєвропейської співпраці: I) забезпечення збереженості (консервація) архівів та запобігання нищенню архівних документів в Європі; II) посилення європейської інтердисциплінарної співпраці в галузі електронних архівів; III) створення та упровадження інтернет-порталу, який би надавав якнайширший доступ до інформації про архівні документи та архіви в Європі; IV) забезпечення уніфікації законодавства щодо управління архівами та доступом до них як в Європейському союзі в цілому, так і в країнах-членах, зокрема; V) протидія крадіжкам архівних документів.

Доволі цікаву тему у своїй статті порушила Веслава Квятковська, зосередивши увагу на питанні місця опрацювання фондів у сучасній архівній теорії та практиці. Визначальним у цьому дослідженні є характер пріоритетів у розвитку архівної методології в Польщі, що, в свою чергу, є придатним до порівняння з вітчизняними реаліями. Зокрема, В. Квятковська вказує, що методологічний підхід спрямований на до-

тримання засади провінієнції, визначення, як базової роботи, опрацювання фондів та їх упорядкування було пріоритетом розвитку архівів Польщі в період 1950-х – 1960-х рр. Натомість уже з 1970-х рр. приймається нова методологічна парадигма, за якою опрацювання фондів спрямовано стає на забезпечення інформаційної діяльності архівів, включення архівних зібрань до загальнонаціональної інформаційної системи. Певним продовженням став період 1980-х рр., коли основне завдання архівів вбачалося у розробці та модернізації інформаційно-пошукового апарату, а також у зосередженні уваги архівістів не на підготовці узагальнюючих методичних робіт, практичних порадників, теоретичних розробок, а винятково на підготовці методичних інструкцій та пам'яток. Так ситуація протрималася до початку 1990-х рр., з яких у архівній сфері Польщі розпочався потужний процес комп'ютеризації архівної справи, а самі архіви перекваліфікуються з наукових інституцій на органи державної адміністрації. Щоправда, частково це призводить до негативних наслідків, а зокрема, до скорочення чисельності професійних (за освітою) архівістів, та зростанню чисельності чиновників без огляду на їх професійну кваліфікацію. Підсумовуючи, В.Квятковська зазначає, що, попри визначення пріоритетним напрямком надання якнайширшого доступу до інформації зосередженої в архівних фондах, питання опрацювання фондів надалі залишається на маргіналіях архівної справи.

Доволі цікавими для вітчизняного дослідника стануть критичні статті Яцека Крохмаля та Галини Роботки, присвячені аналізу діяльності структурних підрозділів Головної дирекції державних архівів Польщі – Наукового відділу архівістики та Центральної методичної комісії Головної дирекції державних архівів Польщі. Зокрема, однією з головних проблем діяльності структурних підрозділів Головної дирекції архівів, на думку Яцека Крохмаля, є пошук належних та висококваліфікованих кадрів, протидія перетворенню Головної дирекції на “відстійник” кадрів з поза державної служби. В межах розгляду досягнень наукового відділу архівістики також доволі цікавим та приладовим є з'ясування основної ролі цього структурного підрозділу: виявлення та виокремлення методичних проблем, в тому числі й через засідання методичної комісії, з наступним їх обговоренням під час методично-архівних конференцій та рекомендацією на провадження дослідження в спеціально покликаних для цього наукових радах/комісіях. Тобто фактично сам відділ конкретно-методичних досліджень не провадить, а лише здійснює функції організації, контролю та аналізу наукових досліджень в архівній сфері.

Аналізу діяльності окремих архівних та освітніх установ, їхньому внеску у розвиток архівної методології та освіти присвячені статті Беати Гердзін (*“Освітньо-популяризаторська діяльність Державного*

архіву в Торуні”), Томаша Матушака (*“Діяльність Державного архіву в Пйотркові Трибунальському на ниві популяризації архівних фондів”*), Пьотра Гузовського та Мажени Лідке (*“Архівна спеціалізація в Інституті історії Університету в Біломустоці – перший досвід та перспективи в галузі дидактики і співпраці з державним архівом”*), Юлії Дзівокі (*“Архівна спеціальність в Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові”*), Томаша Новіцького (*“Зміни в програмі архівного навчання в Католицькому Люблінському університеті в контексті запровадження Болонської системи”*), Барбари Каліновської-Вуйцик та Вацлава Гонічека (*“Між теорією та практикою. П'ять років досвіду кафедри архівістики Сілезького університету в Катовицях у провадженні дидактичних занять в державному архіві в Катовицях”*), Войцеха Кравчука (*“Чи менше є кращим? Кілька уваг про архівну спеціальність в Ягеллонському університеті”*), Анни Кжемінської (*“Участь університетських архівів в процесі навчання архівістів”*) та Луцини Гарц (*“Роль та місце університетів в базовій освіті та піднесенню кваліфікації архівістів, які працюють за фахом”*).

Однак, на наш погляд, найбільшу цінність розглянутого збірника статей містять публікації, присвячені теоретичним та методологічним проблемам архівістики. Так, наприклад, Ванда Роман у своїй статті звернула увагу на питання стану та перспектив дослідження архівних інформаційних систем з урахуванням потреб власне архівів. Зокрема, аналізу піддано було процес радикальних змін у функціонуванні архівів, викликаний технологічною революцією в напрямку комп'ютеризації архівів та дигіталізації (оцифровки) архівних фондів. У контексті цих змін дослідниця вказує на певні розбіжності між представниками академічних наукових кіл та власне архівістами. Ця розбіжність, у першу чергу, полягає у тому, що розробки та ідеї академічних дослідників мало придатні до повсякденної роботи архівів та для вирішення конкретних проблем архівної системи. Врешті суттєвою вадою академічних розробок та розробок позаархівної системи є відсутність аналізу результатів їх упровадження. Зокрема, доволі незначним є науковий доробок у напрямку вивчення системи збереження архівів (дослідження архівних установ, їх типології, організації та створення архівних фондів). Щоправда, поряд із цим, дослідниця підкреслює й той факт, що й у середовищі архівістів є відсутнім систематичний аналіз та цілісне представлення тих проблем, які розроблялися у відповідних методичних рекомендаціях. У подібній же ситуації знаходиться й розробка проблеми збереження архівних документів. Натомість питання доступу та розробка інформаційних систем доступу до архівної інформації фактично займають центральне місце в усіх розробках.

Питанню евристичних обмежень архівістики присвятив свою статтю Анджей Хонявко з Державного архіву в Познані. Цілком справедли-

во вказуючи, що підсумком будь-якої діяльності кожної архівної установи є поява взаємин за схемою “користувач – архівний документ”. Разом з тим, на думку архівіста, національна архівна спадщина є таким же багатством держави, як і природні копалини. І, власне, таким же чином громадянин держави має знати, чим володіє його держава, які ресурси є в її користуванні. Тобто, стосовно архівних документів необхідною є наявність якнайповніших інформаційно-допоміжних засобів – путівників у архівах, фондах, описах. Однак поява та запровадження такого роду путівників вимагає “порядку в архівній інформації на кожному шаблі”, уніфікованого підходу до вироблення єдиних державних критеріїв, використанні архівної інформації – від інформації про розміщення архівних фондів до опису окремих одиниць зберігання. Із цього приводу вчений наводить розлогі приклади недоречностей та можливих шляхів їх виправлення у різного роду інформаційних системах, зокрема у системах IZA та SEZAM.

У контексті класифікації архівних документів представив своє дослідження Роберт Деген. Зокрема, заакцентувавши увагу на питанні селекції (відбору на постійне зберігання) документів у Польщі, дослідник порушив такі базові питання, як: для чого провадити селекцію? Що є ціллю селекції? Чи є можливим реалізувати ціль селекції? Наскільки є об’єктивним відбір документів на зберігання? Як і яким чином можна змінити та покращити механізми селекції архівних документів? Від себе додамо, що стаття не стільки дає відповіді на ці питання, скільки примушує замислитися над ними, екстраполювати проблеми польської архівістики на український терен, оскільки, зрештою, ці проблеми є характерними для будь-якої архівної системи.

Як продовження вище зазначених напрямів виглядає робота Марєка Костанкевіча, в якій зосереджено увагу на юридичних та адміністративних моментах у дослідженні управління документацією. Перш за все, аналізуючи цю статтю, маємо вказати на визначення “управління документацією”, запропоноване М. Костанкевічем. Так, польський дослідник вважає, що управління документацією – це весь загал дій, що організовано виконуються і яким кожний документ та документація, як цілість, піддаються з моменту свого утворення через обіг аж до знищення чи постійного зберігання. При цьому управління документацією здійснює три інституції: канцелярія установи, поточний архів установи та архів, куди документи будуть передані на постійне використання. У подальшому автор сконцентрував свою увагу як на розгляді самої проблеми управління документацією, так і на окремих дефінітивних питаннях. Зокрема, на його думку, слід чітко, на нормативному рівні, затвердити два різних юридичних підходи – “архівне право”, яке б стосувалося винятково документів, які знаходяться на зберіганні в архівах,

та “документаційне право”, норми та приписи стосовно документації поза архівом.

Насамкінець не можна не згадати про надзвичайно вдалу та гарну статтю організатора конференції проф. Вольдемара Хоронжичевського, присвячену архівній методології. Так, учений представив свої рефлексії навколо поняття “архівіст”, яке він тлумачить, як “особа, яка щоденно займається практичною роботою в архіві”, та “архівістик”, тобто особа, яка не працює в архівах, але лише досліджує архівну справу. Фактично, представлені в статті думки вченого дозволяють говорити про те, що польська архівна методологічна думка зробила поважний крок у напрямку визначення архівістики як науки, опрацювання та представлення архівної методології та методики. Зокрема, В. Хоронжичевський детально обґрунтовує відмінності у дослідницьких методах між практичною та теоретичною архівістикою. При цьому вказуючи, що межі методів, які використовуються дослідниками архівної справи, – “архівістикою”, є значно біднішими, ніж можливості самої науки. Наприклад, “архівістикою” використовується зазвичай метод аналізу тексту та спостереження, зрідка анкетування та розвідка і практично ніколи – експеримент. Від себе додамо, що якщо в польській архівній науці експериментальні дослідження зрідка, але зустрічаються, то у вітчизняній, українській архівістиці дослідження на основі експерименту чи анкетування, взагалі відсутні. З огляду на це не можемо не погодитися з тією тезою, що проходить червоною стрічкою крізь увесь текст статті В. Хоронжичевського: архівна справа потребує спеціалізованої університетської підготовки спеціалістів, а не модифікованої у напрямку архівознавства підготовки історика. Принагідно зазначимо, що у статті цього вченого також звернуто увагу й на вплив на архівістику суміжних наук, як от бібліотекознавства та документознавства.

Підсумовуючи, зазначимо, що у цьому огляді зосереджено увагу лише на окремих, найбільш важливих, на наш погляд, статтях поконференційного збірника. З огляду на це, рекомендуємо усім зацікавленим ознайомитися з ним особисто і, сподіваємося, що висловлені авторами ідеї та підходи знайдуть свій відгук і серед наших дослідників.